

УДК 37.047(438)

СУЧАСНА СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ

Світлана Когут

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто сучасний стан і наведено понятійно-термінологічний апарат системи професійної орієнтації та консультування Польщі. Зазначено основні положення Проекту польської системи професійної орієнтації та консультування. Проаналізовано гімназійну навчальну програму з предмета “Професійна орієнтація”.

Ключові слова: професійна орієнтація та консультування, проект системи професійної орієнтації та консультування, шкільна професійна орієнтація, професійна орієнтація як навчальний предмет.

У педагогічній науці визначено, що підготовка фахівців буде ефективною за умови, якщо матиме неперервний, рівневий характер. Структура такої підготовки складається з таких елементів (підсистем): довузівська, вузівська, післявузівська. У 80–90-х роках ХХ ст., як в Україні, так і у Польщі, змінюється розуміння проблеми і ролі професійної орієнтації у ступеневих системах професійної підготовки в загальноосвітніх школах та вищих закладах освіти.

Проблему підготовки учнівської молоді до свідомого вибору професії досліджували відомі вчені як педагогіки, так і психології, вивчають її і науковці-сучасники – С. Бобровицька, А. Брушлинський, В. Бодров, Т. Добровольська, В. Журавльов, Е. Клімов, В. Рибалка, Б. Федоришин, А. Банка, С. Гладінг, І. Янтур, Р. Парчецькі, В. Рахальська та ін. Актуальна вона сьогодні в контексті проблем неперервної професійної підготовки (В. Козаков, А. Лігоцький, Н. Ничкало, С. Сисоєва, А. Кузьмінський, Н. Корсунська та ін.), про що свідчить велика кількість статей, монографій, проведення науково-практичних конференцій, присвячених цій проблемі.

Глобальні зміни в економічній, політичній і соціальній сферах у Центральній та Східній Європі ведуть до поступового зменшення дистанцій у відносинах деяких країн. Такі зміни дали підставу ЮНЕСКО розробити та прийняти Концепцію ступеневої підготовки фахівців, що сприятиме інтегруванню професійної підготовки України та Польщі у загальноєвропейський контекст.

Питання орієнтації учнів у Європі є у центрі гострих дискусій. Зокрема, К. В. Корсак зазначає, що для країн-членів Європейського Союзу ще у 1990 р. було затверджено три провідні ідеї, які мають сприяти успішному розв'язанню проблеми професійної орієнтації: шкільна і професійна орієнтація має бути неперервним процесом, складовою навчання і проводитися з участю викладачів, учнів та їхніх батьків; для кращого вирішення питання орієнтації слід замінити одного експерта (інспектора) з орієнтації на більш чи менш численну групу спеціалістів; учень повинен бути у центрі всього процесу орієнтації й стати його найактивнішим учасником, а не об'єктом. Школа повинна створити йому всі умови для широкого саморозвитку і самовизначення, підвести його до самостійного й усвідомленого вибору шляхом подальшого загального чи професійного навчання.

Схоже, що жодна країна ЄС й досі не наблизилася до однозначної реалізації всіх цих принципів. Утім, як вважає К. В. Корсак [2, с. 11], чим більші фінансові й освітні можливості країни, тим менша гострота і менша актуальність селекції й завчасного спрямування молоді у нееквівалентні потоки навчання.

У польській науковій літературі досить часто порушують питання професійного розвитку (*rozwój zawodowy*) педагогів як одного з аспектів загального розвитку особистості. Власне професійну підготовку соціального педагога польські науковці розглядають як цілісну в контексті особливостей педагогічної професії. Вважають, що кандидат на отримання диплома педагога повинен мати на час завершення навчання у вищому навчальному закладі освіти сформовану професійну готовність (*gotowość zawodowa*) до виконання завдань згідно з обраним фахом. Професійну готовність розглядають як сформований психологічний стан особистості, що характеризується здатністю до швидкої адаптації й ефективної мобілізації, самоактуалізації в процесі власної педагогічної діяльності; застосуванням здобутих теоретичних знань, умінь, навичок і елементарного педагогічного досвіду; інтегрованим комплексом професійно орієнтованих рис особистості [7, s. 16].

Соціальні зміни у Польщі зумовили складні для професійного вибору явища: труднощі, з якими стикаються випускники шкіл після її закінчення, намагаючись знайти роботу; загроза втрати місця праці в умовах конкуренції, труднощі з працевлаштуванням; безробіття; необхідність зміни професії; підвищені вимоги щодо працівників стосовно професій, які збереглися на ринку праці, але потребують постійного підвищення кваліфікації. Власне ці явища у Польщі сьогодні безперервно перебувають у полі зору суб'єктів системи професійної орієнтації та професійного консультування.

Зауважимо, що у Польщі процес професійної орієнтації раніше був зорієнтований головно на молодь і взагалі не функціонував як система. Однією з причин такого стану була відсутність реального безробіття. До

1980-х років професійну орієнтацію розглядали як цілісну діяльність, спрямовану на вибір професії, який здійснювали як особи, котрі мали вибрати професію, так і всі інші, хто брав участь у цьому процесі. Водночас вживали такі терміни: “професійна орієнтація” (*orientacja zawodowa*) або “підготовка до вибору професії” (*przygotowanie do wyboru zawodu*).

Узагальнено завдання професійної орієнтації у Польщі розглядає С. Шаєк [9, s. 14]. Ці завдання ми згрупували за певними ознаками. *До першої групи* віднесли завдання, які пов’язані з розширенням знань учнів про професії. Вони охоплюють якнайповніше ознайомлення дітей і молоді з різними видами професійних груп, шкіл та вищих навчальних закладів, які готують до здобуття певної професії, а також з необхідними у певній професії рисами особистості управлінського динамічного типу (зацікавлення, нахили) та інструментального типу (здібності, вміння, знання); ознайомлення з тенденціями розвитку професій і змін, які відбуваються в змісті й структурі праці в цих професіях під впливом науково-технічної революції; заохочення до зіставлення наявних особистих фізіолого-психічних і медичних умов з вимогами, які ставлять щодо майбутніх працівників у сфері обраної професії. *До другої групи* – завдання, пов’язані з уточненням уявлень про власні можливості, нахили, здібності: формування бажаної соціальної мотивації та ставлення до професії; створення можливостей для зіставлення зацікавлень, нахилів, здібностей і конкретних професій. *До третьої* – ознайомлення з умовами ринку праці: з потребами ринку праці у працівниках для різних професійних груп і у конкретних професіях; усвідомлення необхідності раціонально планувати своє майбутнє, професійний шлях і формування переконання про необхідність узгоджувати особисті професійні плани з потребами суспільства. *До четвертої групи* – завдання з надання конкретної допомоги у професійному самовизначенні: допомога в реальному оціненні професійної придатності й самовизначення.

Та вже з 80-х років у юридичній документації (рішеннях, розпорядженнях, наказах Міністерств праці, соціального забезпечення, освіти і виховання) вживають об’єднане визначення “професійна орієнтація та консультування” (*orientacja i poradnictwo zawodowe*). „Професійне консультування” розглядають як останній етап професійної орієнтації – “надання консультацій та допомоги у прийнятті усвідомленого й правильного рішення стосовно вибору професії та шляху, який веде до здобуття необхідних професійних кваліфікацій з обраної професії” [9, s. 16].

Соціально-економічна ситуація 90-х років ХХ ст. у Польщі зумовила велику потребу в добре організованій діяльності в галузі професійної орієнтації і професійного консультування як для молоді, так і для дорослих. Науковці І. Подольська-Філіповіч [5] та М.-Т. Кішчак [4] у професійному розвитку педагогів виділяють такі етапи: *професійної орієнтації* (*orientacja*

zawodowa) – поступове ознайомлення з проблемою особливостей педагогічної діяльності; *професійної підготовки* (przygotowanie zawodowe) – процес здобуття знань, формування психолого-педагогічних і методичних умінь, системи цінностей; *професійної активності* (aktywności zawodowej) – починається професійним “стартом” (тобто початком власної професійної діяльності) й пов’язаними з ним адаптаційними та інтеграційними соціально-професійними процесами, професійної стабілізації, майстерності й творчості; *спаду професійної активності* (schyłek aktywności zawodowej) – завершення професійної діяльності.

В. Рахальська [6, с. 216] подає сформульовані постулати, які стосуються нової системи професійної орієнтації. На її думку, професійна орієнтація – це тривала виховна діяльність, яка полегшує людині вибір професії та напряму навчання, перехід від школи до професійної діяльності. Діяльність у галузі професійної орієнтації має охоплювати весь період професійного розвитку людини, особливо брати до уваги період допрофесійної підготовки. Науковець слушно зауважує, що правильна реалізація професійної орієнтації повинна зосереджувати увагу не лише на матеріальному аспекті професії, а також на таких аспектах, як суспільний та пов’язаний із вдосконаленням особистості. Аналізуючи підготовку учня до вибору професії, В. Рахальська робить висновок, що це повинно стати інтегральною частиною широкої виховної діяльності, яка виражається в допомозі молоді будувати найбільш перспективні, але реальні життєві плани. Звертає увагу також на виховну роботу школи, яку треба планувати і здійснювати таким чином, щоб молода людина з об’єкта виховання перетворилася на суб’єкт виховання. Зауважує, що підготовка до вибору професії повинна сприяти такому вибору, який, відповідаючи індивідуальним очікуванням і можливостям особистості, буде корисним як особистості, так і суспільству. А для того, щоб прийняте рішення щодо вибору професії було самостійним, наближеним до реальності й базувалося на знаннях про себе та обрану професію, необхідно створити умови для ознайомлення молоді у середовищі загальноосвітньої школи з різними видами праці.

Як зазначає І. Вільш [1, с. 617], вчителі у Польщі ніколи не були і сьогодні також не є підготовлені до надання професійної допомоги учням у виборі професії й напряму навчання. Окрім того, немає єдиної загальнопольської системи інформації, яка б задовольняла потреби системи професійної орієнтації та професійного консультування, якою могли б користуватися не лише безпосередньо зацікавлена молодь і дорослі люди, вчителі, але й також працедавці та інші організатори зі сфери соціального життя та економіки.

Отже, у Польщі на початку 90-х років ХХ ст. постало питання створення єдиної системи професійної орієнтації й професійного

консультування як однієї з ключових проблем у системі безперервної підготовки фахівців, яку задекларувала комісія Європейського Союзу, Ради Європи та Міжнародне бюро праці ЮНЕСКО. Оскільки професійний розвиток людини починається від початку допрофесійної підготовки (тобто від 7 років), саме в цей час повинна починатися професійна орієнтація (отже, з 1-го класу початкової школи) і повинна тривати безперервно протягом всього навчального процесу. Нова система шкільної професійної орієнтації повинна забезпечити можливість користуватися європейськими базами даних, які стосуються профорієнтації.

У відповідь на потребу створення в Польщі нової системи шкільної профорієнтації в Міністерстві народної освіти Польщі розроблено Європейський проект польської системи професійної орієнтації (EPPSOZ) [3]. Діяльність у рамках цього Проекту зорієнтована на організацію системи шкільної професійної орієнтації та консультування й узгоджується з рекомендаціями комісії Європейського Союзу та напрямами розвитку в країнах спільноти.

Цей Проект передбачає використання наявного сьогодні досвіду країн Європейського Союзу в галузі шкільної професійної орієнтації, головну увагу зосереджено на виборі найкращих і перевірених вирішень проблем, щоб уникнути помилок, які з часом можуть бути. У ньому акцентовано на необхідності у пристосуванні до рекомендацій і порад комісії Європейського Союзу стосовно напряму розвитку шкільної професійної орієнтації в країнах спільноти. Звернуто увагу на важливості використання наявних інституцій, які реалізують завдання з проблем професійної орієнтації, наприклад Міністерство народної освіти (Ministerswo Edukacji Narodowej), психолого-педагогічні консультаційні пункти (Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna), центри професійної інформації (Centrum Informacji Zawodowej) та ін. Головну увагу зосереджено на необхідності співпраці різних департаментів Міністерства народної освіти (MEN) щодо створення системи шкільної професійної орієнтації на базі колективу, скликаного з метою створення разом з Міністерством праці та соціальної політики (MPiPS), національного центру засобів і консультування; співпраці Міністерства праці та соціальної політики (MPiPS) з крайовими відділами праці, позаурядовими інституціями, професійними спілками та іншими організаціями. Уряд країни працював над підготовкою цілісної програмно-структурної реформи системи освіти, яка стала чинною наприкінці 90-х років. Реформа вносила зміни не лише у структуру системи освіти, але і в зміст.

Зосередимо увагу на цій структурній реформі. Згідно з напрацюваннями проекту EPPSOZ [3] система професійної орієнтації має бути введена в дію вже з 1-го класу початкової школи, де передбачено навчання протягом 6 років (від 7 до 12 років). Зміст навчання згруповано в

інтегровані блоки знань. Акцентовано на оволодінні певними вміннями, а не тільки знаннями. Цикли професійної орієнтації побудовані відповідно до психічного і фізичного розвитку дитини в окремі вікові періоди у такий спосіб, щоб учень мав можливість системно готуватись до самостійного, поступового і свідомого формування свого шляху в навчанні та професії впродовж усього часу до закінчення школи.

Шкільна професійна орієнтація має п'ять циклів: вступний, спостереження, орієнтації першого ступеня, орієнтації другого ступеня і завершальний. До кожного з циклів підбрано інформацію таким чином, аби сформувавши успішне усвідомлення учнем цінності праці та професії, а також надати можливість поступової ідентифікації з обраним напрямом навчання та професії. Після закінчення наступних орієнтаційних циклів EPPSOZ поступово впроваджує опрацювання проектів розвитку особистості, освіти та професії, таким чином готуючи учня до завершального етапу, тобто до цілісного проекту життя.

Професійна орієнтація, впроваджена в програми як обов'язковий предмет і реалізована шкільними педагогами, дає всім учням можливість мати однакові шанси, оскільки, крім навчання писати та читати, а також здобути знання і компетенції, вони свідомо беруть участь у процесі професійної орієнтації, створеному для них. Планована система шкільної професійної орієнтації – це система, вільна від будь-яких наказів, спрямована на надання допомоги, порад і підтримки. Учень є суб'єктом свого професійного майбуття.

Після 6-го класу перевіряють компетенцію учня, що дає змогу одержати інформацію про досягнення конкретної дитини і недоліки, над якими потрібно працювати, щоб їх усунути. Якщо виникає потреба у додатковій професійно-орієнтаційній інформації, то, крім одержаної інформації на уроці, учень може отримати додаткову допомогу у психолога або ж професійного консультанта школи. Також дитина має право на одержання професійної консультації в Центрах професійної інформації та орієнтації й Психолого-педагогічних консультаціях.

Після закінчення початкової школи дитина переходить на навчання до трирічної гімназії (обов'язкова школа) – вік учня 13–16 років. Предмет “Професійна орієнтація” (Orientacja zawodowa) набуває нових характеристик. Коротко проаналізуємо навчальну програму, яка розрахована на гімназійне навчання.

Як засвідчує аналіз наукової літератури, багато польських старшокласників вибирає своє майбутнє професійне життя цілком випадково, особливо не замислюючись. Ця програма частково дає відповідь на те, в який спосіб можна організувати професійну орієнтацію, аби максимально активізувати учня у цьому процесі. Програма запропонована об'єднанням

Психолого-педагогічних консультаційних центрів і Центром професійної інформації для використання у загальноосвітніх школах та гімназіях шкільними педагогами та класними виховниками.

Для підготовки цієї програми були використані матеріали таких науковців: Тржецяк [10], Г. Солтисінської [8] та ін. Програма побудована на тріаді цілей: пізнання себе, ознайомлення з професіями, пізнання шляхів реалізації.

Перший блок – пізнання себе. Забезпечує можливість діагностики, вивчення, спостереження (в аспекті вибору професії) своїх зацікавлень, здібностей, умінь, темпераменту, вигашних сторін і недоліків, які заважатимуть у процесі опанування певних типів професій.

Другий блок – ознайомлення з професіями. На заняттях учень має змогу одержати інформацію про середовища праці, завдання, функції, умови праці, становище, посади, можливі проблеми тощо.

Третій блок – пізнання шляхів реалізації, тобто можливості опанування конкретної професії. Учні ознайомлюються із системою освіти, типами навчальних закладів, умовами прийому до них. Вчать планувати і організовувати (згідно з власним професійним вибором), реалізувати поставлену мету. Також приділяють значну увагу розвитку в учнів активного, позитивного, мотиваційного мислення в аспекті визначення життєвого і професійного майбуття. Завдяки такій програмі організовано послідовне й систематичне введення дітей у світ професій, а також і у конкретні види діяльності залежно від обраної галузі.

Випускник обов'язкової школи практично підготовлений до вступу в активне професійне життя, а у випадку виникнення проблем може вирішити їх і знає, де шукати інформацію та пораду.

За час навчання у гімназії визначаються здібності дитини. Відбувається перевірка професійних компетенцій учня. Він може продовжувати навчання декількома шляхами: профільний ліцей (16–19 років) – класичні, гуманітарні, економічні, математичні, технічні; дворічна професійна школа (16–17 років); розпочати після гімназії власну професійну діяльність. Професійна школа дає можливість опанувати професію або навчатися у дворічному додатковому ліцеї.

Після закінчення ліцею передбачено державні іспити на атестат зрілості, які будуть одночасно вступними до вищого навчального закладу. На цьому допрофесійна підготовка завершується. Дитина може продовжити її як професійну (вузівський етап) підготовку вищого рівня.

Ліцеїсти, а також молодь, що вже завершила навчання, можуть користуватися допомогою Центрів професійної інформації та орієнтації, пунктів студентської інформації та орієнтації, або ж звернутися за допомогою до районних центрів професійної інформації та орієнтації, в яких можна

здобути необхідні знання, уточнити наявні стосовно обраної спеціальності в навчальному закладі спеціалізації, одержати пораду консультанта з вибору професії. Також послугами зазначених центрів можуть користуватися й дорослі, які раніше припинили навчання, а тепер хотіли б його продовжити у змінній суспільно-економічній ситуації.

Така запропонована система шкільної професійної інформації та орієнтації може функціонувати не лише в сучасній системі освіти, а, й з огляду на її гнучкість, легко адаптуватися до нової реформованої системи освіти. Це дає змогу її успішно впроваджувати разом з реформою освіти.

Отже, можемо зробити висновок, що сьогодні у Польщі досить активно ведеться робота над організацією діяльності в галузі професійної орієнтації та професійного консультування як для молоді, так і для дорослих. Над уточненням програми системи шкільної професійної орієнтації працює створений при Міністерстві народної освіти Польщі Європейський проект польської системи професійної орієнтації. Напрацювання польських учених у галузі професійної орієнтації та консультування узгоджуються з відповідними програмами Європейського Союзу щодо налагодження такої системи. Зазначена інтегративна робота дала можливість польським науковцям ввести нову систему професійної орієнтації та консультування в навчальні заклади освіти вже з 1-го класу, користуватися Міжнародним банком даних щодо порівняльних систем професійної орієнтації, працювати над її удосконаленням.

-
1. *Вільш І.* Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного консультування в Польщі // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред І. Я. Зязюна. К., 2000.
  2. *Корсак К. В.* Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів: Монографія. К., 1997.
  3. INFO-EPPSOZ, NR 1. Warszawa. 1999. 1 luty.
  4. *Kiszczyk M. T.* Samokształcenie a rozwój zawodowy nauczycieli. Warszawa, 1990.
  5. *Podoska-Filipowicz E.* Podstawy zawodoznawstwa, orientacji i poradnictwa zawodowego. Bydgoszcz, 1990.
  6. *Rachalska W.* Problemy orientacji zawodowej. Warszawa, 1987.
  7. *Schulz R.*: Teoretyczne podstawy twórczości pedagogicznej. Warszawa, 1990.
  8. *Soltysińska G., Trzeciak W.* Jak wybierać zawód. Zeszyt ćwiczeń dla uczniów klas 8. Warszawa, 1993.
  9. *Szajek S.* System orientacji i poradnictwa zawodowego. Warszawa, 1989.
  10. *Trzeciak W.* Przygotowujemy się do wyboru zawodu. Warszawa, 1988.

**CONTEMPORARY SYSTEM OF PROFESSIONAL ORIENTATION AND
CONSULTING: EXPERIENCE OF POLAND****Svitlana Kohut**

*Ivan Franko National University
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The article describes the contemporary state and introduces the concepts of professional orientation and consulting system in Poland. It outlines the main standards of the Project of Polish professional orientation and consulting system. It also analyses the gymnasium education program of the “Professional Orientation” course.

Key words: professional orientation and consulting, project of professional orientation and consulting system, secondary school professional orientation, professional orientation as a course.

Стаття надійшла до редколегії 20.11.2006

Прийнята до друку 20.12.2006